

לסגולת ההגנה בישראל

(לפי דברים שנאמרו במסיבת אנשי-צבא עברים)

הגנה אינה רק כמות של ידיעות או של כוחות או של מכשירים הנחוצים לכך ושל כללים שיש ללמדם. בגילוי שיש להגנה בהיסטוריה שלנו, ההגנה היא קודם כל איכות, תכונה נפשית, סגולה. סגולת אדם. במידת מה יכולה היא ליהפך בזמן מן הזמנים לסגולת דור. היא תכונת-נפש גם מבחינת האומץ, גם מבחינת היחס למכשיל, והיחס למכשול, והיחס לסכנה. היא תגבורת של רצון. היא סכום של סגולות נפשיות מיוחדות, אשר בצרוּפן יחד הן הערובה לכושר הדור לעמוד.

יש מלה אחת הרווחת בז'רגון המקובל, ואנחנו, בדרך כלל, צריכים עדיין לנהוג זהירות בשימושה ואם אשתמש בה, הרי עם כל היחסיות שבה. אכן, בצרפנו את כל זה, אפשר לנו לומר: אין די בכשרון ובידיעה בלבד, נחוצה גבורה. — ואיש-ההגנה, איש דורנו בהגנה, רשאי לשאול: תכונה נפשית זו, אם אינה רק כמות של ידיעות, אם היא משהו הצריך להיות טבוע באפיו של דור, ודרך דור זה באפיה של אומה — מה משקלה בקרב אומה זו, מה מקומה בקרב דור זה? אימתי התגלתה? ואם התגלתה, — מי טיפח אותה? ואם לא נתגלתה, — שמא איננה? ואם איננה — איך נטע אותה בקרבנו? אולי אין כל יכולת להצמיחה על צחיח-סלע זה? ואם אין זה צחיח-סלע, אם יש תקווה ובטחון, כי גם בקרב דור זה אפשר להפיח רוח זו, תכונה זאת, ולבנות משהו עליה מתוך הרגשה, כי לא ממרחקים באה אלינו, ולא זמורת-זר היא, או בדיה שבדה דורנו מלבו, אלא שרשים לה, ונסיון, וגלויים, — היכן, איפוא, גלוייה? מי שכלל את יריעתה? איפה, באיזה קפולים שלה, הסתתרה עד כה? איך להוציאה מגנזי הקפולים האלה ולהעמידה לעיני הדור בכל תפארתה ובכל בטוייה, למען ידע דור זה, מה מקומה של סגולה זאת, וירגיש בקרבו את הבטחון, כי לא מדוחי-שוא הם לו, לא משא-נפש בלבד, אלא משהו ממשי, השתול על קרקע פורה, אשר לא פעם כבר עלו בו גידולים כאלה.

כדי לקרב את השאלה אל השכל ולהוציאה מהפשטתה, יכולתי לנסחח אחרת. לא רק, אם אפשרית סגולה זאת בקרב עם ישראל. איני דן עכשיו בחקר הפסיכולוגיה של האומה, ואם בכלל יכלה כנסת ישראל לדרוך על הבמה בתכונות-גבורה. ואם היתה לפני גבורה בישראל. התנ"ך מדבר בעדו. ודיה גירסא דינקותא מפסוקי-קדם של האומה.

לפנים — ודאי. גם שונאינו לא יכחישו. לפנים — בימי גור אריה יהודה, ובימי דן שפיפון עלי-אורח, בימי גד גדוד יגודנו, וימי קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח, בימי יפתח ושמשון, דוד ויואב, יוחנן גוש-חלב ובר-כוכבא, — בימים ההם ודאי! ואין כל צורך להרבות בפסוקים.

וגם אין צורך לשם כך לדפדף בתנ"ך. די לו לאדם שיצא לשוט בארץ הזאת, בין הרים אלה, למען להרגיש מה רבה צריכה היתה להיות גבורת אומה זו אשר בתוך ישימון זה ועל ההרים האלה ידעה, כבר בימים ההם, לחיות את חייה, להכות שרשים, ולהקים תרבות עצמאית, וזרים סביב לה, ושונאים סביב לה, וים, וקדם, ומדבר, המדבר הזה, שגידל בקרבו כל פעם כוחות חדשים, אשר הסתערו ובאו משם, כדי להשמיד כל מה שנבנה, וכל מה שנזרע, ואת כל המקנה והצאן אשר עשתה אומה זו בארץ זו, ויעלה מקדם – שוד ושבר... ולעמוד במקום זה, לעמוד כסלע גם מול פני המדבר הזה, ובכל זאת, לפתח תרבות זאת, ועצמאות זאת –

אכן, גם לולא הפסוקים המפורשים, היינו יודעים: עם שחי כאן ויצר כאן וכך יצר, – יכול להיות רק עם שטיפח בקרבו סגולה נפשית זו לעמוד כסלע איתן בפני כל אויב ולגלות בנפשו פנימה גם גבורה, גם ששון לקראת קרב, לעמוד מעטים נגד רבים מאד. אחרת לא תתואר כל ההיסטוריה העברית בארץ הזאת ובכל הסביבה הגיאוגרפית והאטנוגרפית שלה.

לא זאת, איפוא, השאלה, אם אומה זו, לפי טיבה ומהותה, היתה מסוגלה לגידולי גבורה. השאלה היא: מה היה לגור אריה יהודה אחר צאתו בגולה, אחרי בר-כוכבא, ואחרי מצדה ואחרי מלחמה זאת עם רומא – המלחמה, אשר עליה יודעים גם היסטוריוני ישראל וגם היסטוריוני רומא, לספר עלילות תפארת של מעטים שידעו בקשיות-עורף אחרונה לעמוד נגד רבים ועצומים. בימים ההם עדיין היתה מורשת גור אריה שלמה בקרב כל בני המרד האלה. אבל אחר כך? בזאת הגולה הגדולה, הארוכה, הדוויה, ללא קדם, וללא עמידה בפני קדם, וללא כלי-מגן ומרדות, בחיי הסתגלות ונכר, חיים של מציאת-חן בעיני-זרים, חיים של פחדת לילה ויום, מה היה לגור-אריה, מה היה לשפיפון ההוא? האמנם הפך תולעת-יעקב? ואם תולעת, איך נערה בו מחדש את דם-השפיפון בטרם נחזירנו, אלי אורח-? ! אם באמת לא נתאפשרה תכונה זו לעם-סבא אלא בשעה שישב בארץ הזאת, כשליט על חיו העצמיים, אדון לגורלו, – ומאז נחתם גורלו ויצא בכלי גולה, על כל פזוריה והסתגלויותיה לא נשארו לו מכל הגבורה ההיא אלא פסוקים מוזרים, שטעמם שכחנו ועל פרושם, גם על פרושם, כבר לא נעמוד כמו שהוא, – אם כך, – הרי, לכל היותר, אפשר לקוות, כי ביום מן הימים, לעתיד לבוא, אם עוד פעם מחדש תתחיל היסטוריה חדשה וישובו בנים לגבולם, כי אז תחת שמים אלה ומן האדמה הזאת תצמח מחדש הסגולה הגנוזה, לעתיד לבוא, ועכשיו? ודור זה, מועט זה, עד עכשיו? ועד אז? עדיין רק תולעת יעקב? – ומהיכן יוכל, אם יוכל? ואם לא יוכל – מה בצע בכל המעמסה ההכרתית הזאת? מהיכן הערובה, כי בטרם ישתנה ויקום דור עצמאי באמת, על אדמתו החפשית, תצמח סגולה זאת מחדש?

ומשום כך השאלה היא: מהי מהותה ההיסטורית של סגולת-ההגנה של שה פזורה ישראל? מהי ההתנגדות הנפשית לשונא ולסכנה הפועמת בקרב

האומה גם בארצות-גולה? הישנה התכונה הזאת או איננה? ואם ישנה – אימתי היא מתגלית, אימתי התגלתה? ואם התגלתה, – אולי נחשפנה מחביונה ונעמידנה לפנינו. ונעמיק חקר בה, ונגדיל את הכרתה בקרבנו ונבאר אותה על נפתוליה וגלגוליה, עליותיה וירידותיה.

לחקר ההתפתחות ההיסטורית והשתלשלותה של סגולת-ההגנה בישראל כנכס יקר לחקר ההיסטוריה העברית בכלל – עוד לא הוקדשו זמן ומאמץ. לדבר הזה יש לכוון גם לב, גם ידיעה, גם התמדה, גם חיפושים, ויש לחפש כהוגן – חפישו באוריתא שפיר – מתוך בטחון אמיתי, כי שכרנו רב. אם נחפש – שכרנו רב! וזה כל תפקיד דברי.

ויש שתי סיבות שגרמו לכך, שהחיפושים הם קשים כל כך: אחת – מחמת עצם החומר; ואחת – מחמת סגולתו של המחפש. על קשיי החומר כבר רמזו כל אלה שטיפלו בכך. בהקדמה ל"ספר הגבורה" ניסה ב. כצנלסון להגיד משהו על כך, כיצד אבדו כל התעודות מאין עין משגיחה ובאין דואג שהדברים יאספו וישמרו ויקבעו לזכרת. אך יש עוד דבר, שאינו פחות חשוב מעצם אבודם של הדוקומנטים. ההיסטוריה העברית בחורף מדע, חקר עובדות, ספרים – אינה רק פרי רוחו של העם, אשר תוך כדי חייו יצר את הדוקומנטים האלה, אלא גם פרי רוחו של דור ההיסטוריוגרפים העבריים, אשר בכונה תחלה חפשו ובדקו והנחילו לדור. וההיסטוריוגרפיה העברית מ-1821 עד עכשיו, ההיסטוריוגרפיה העברית הזאת, לא חיפשה את התעודות. גם כשנתקלה בהם, – לא התבוננה. האוזן היתה אטומה משמוע את הדי הגבורה, שנשתמרו עדיין גם בדוקומנטים, גם בספרים, גם בעדויות של יהודים, וגם בעדויות של לא-יהודים. והאוזן היתה אטומה, מפני שהלב והמחשבה לא נתכוונו לכך.

היסטוריוני דור-האמנציפציה ודורות חכמת-האמנציפציה (ועד כה לא כתבו את דברי ימי ישראל אלא הם בלבד), לבם לא הלך כלל אחרי כל מסכת הגבורה הזאת. הפרשה נידונה לחתימה. ברי היה: מעכשיו לא נתנסה עוד בנפתולים אלה עם עמים שכנים. הברית שנכרתה, או שתכרת, או שאנו שואפים שתכרת בין ישראל לעמים, ברית אחרת היא ואחרת תהא ולהתגוננות זאת הלואי ולא נזקק עוד ומוטב שלא נרבה חקר על כך. ואם לא נכסף הלב, לא ראתה העין. ואף אם נתקלה העין – לא שקדה היד להרים ולגלות את הכמוס בנמצא.

ונחוץ שיקום דור חדש, דור מתנסה בנסיון חדש. אין די בראיה חדשה. נחוצה גם התגלות של מציאות חדשה בשביל דור נאבק. כי דור נאבק – יהיו כיסופיו אחרים. ומתוך כמיהה חדשה אחרת תתחיל גם עינו לתור, לראות ראייה אחרת וידו תדע לגלות את אשר תמצא עינו, אם יהיה לבו מעוררו לכך. על כן הקושי בגילוי החומר, על כן גם הקסם המיוחד בחיפוש, ועל-כן גם הערובה, כי עתה עתידים להתגלות לנו בפרשה זו גילויים אשר נעלמו מעיני הדורות שלפנינו.

אמרתי: אני רוצה רק לציין את הצורך. אך כשיגיע הזמן ותתחילו לחקור ולהתעמק גם במציאות הנפשית מתוך כל העובדות ההיסטוריות שמניתי לפניכם (בשעה שעמדו נגד אויביהם עם נשק ביד, בשעה שהנשק היה של הממשלה ובשעה שחיה בניגוד לממשלה, בשעה שהיו בני-ברית ובשעה שלא היו, ובשעה שעמדו יחידים, מעטים נגד רבים), — ראה תראו שכל פרק ופרק מן הפרקים הללו אחוז ודבוק במחרוזת של עובדות בתוך שלשלת הדורות בתוך עמי-נכר, אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. באשר גם שם, ידעו אבותינו, פעם יותר ופעם פחות, לחשוף עוז וגבורה, ופעם בפעם התלקח פתאום בנפש פנימה איזה יצר קדמון. יצר כמוס של גבורה ועמידה על הנפש. להודיעך כי אכן גם בארצות-נכר, גור אריה יהודה לא תם לגווע.

כאשר תעמיקו חקר, כאשר כולנו נשחיל במחרוזת זו חוליה אחרי חוליה, — נראה בעליל, לא רק את הגבורה הנפשית, שנדרשה לאומה גולה כדי ליצור לעצמה חיי אבטונומיה, חיים של עצמאות על חודה של מחט, — הלא היא הסגולה הנפשית שנדרשה כדי לבנות חומות מסביב גם בשעה שקרקע לא היה מתחת לרגלים, — אלא גם את הגבורה המתגלית בימי התמורות הגדולות מסביב. נדמה לי, כי רבות יהיו דוגמאותיהם.

יש תקופות ארוכות של חיי הסתגלות, של תולעת יעקב, ואז — גם כניסה לחיי זרים, גם כניסה לשפה זרה, גם הסתגלות לתנאי אחרים, גם רדיפה אחרי חיי שלום, גם יכולת של פשרה, גם חכמת-גולה, שכולה אחוזה ודבוקה ביתר יכולת של הסתגלות. בתקופות הללו ניטלת הגבורה הנפשית מפלחמת חוץ ומכוונת כולה להתבצרות בתוך תחומי פנים, ואפילו הם בתוך סוכה של ד' על ד', ואפילו היא סוכה נסערת ונופלת, אך סוכה של עצמאות. כלפי חוץ — הסתגלות בלבד. יכולת של חדירה לתוך חיים, ויכולת של המשך הרבובאות בשנים. וכלפי פנים — פיתוח וגילוי כל יכולת ליצור כל מה שמחייבת חכמת-גולה.

יש בספרות ימי הבינים מימרא אחת, הבאה להביע חכמת-גולה זו מזעזעת בהסתכלותה היא מנסחת: „וכן הן צרותיהם של ישראל בגלות: כשעכו"ם מיצר, ירא לצעוק עליו, פן ישנאהו. ואם לא יצעק עליו — ירגיל להיות מיצר לו". בעצם ימי-הביניים, אחרי מאות שנה של חיי-גולה, ואחרי הסתגלות עצומה, עמדו פרנסי ישראל על חכמה זו ובטאו אותה בקיצור נמרץ. נדהמתי, כשנתקלתי במימרה זו! לכאורה גם לצעוק אין כל יכולת ואין כל טעם. ויש חובה של הסתגלות, כדי שלא להרגיז את השונא. כי אם תתנגד — יציק יותר... אך אומה זאת לא נרמסה בפנים, כל הזמן השכיל פרנס האומה לעמוד על המשמר ולדעת: בכל זאת לא תמיד תשתוק! כי אם תשתוק — תרגילו להציק יותר. על כן: הסתכל בשבע עינים, דע מידה, למד היטב. הכר את רוח השונא. דע לשקוט ודע לעמוד על המשמר

ודע לצעוק ביום אשר בקרבך פנימה תדע כי בחוסר צעקתך תוכל עוד לגרות אויב יותר ולהרגיל אותו להרבות מצוקה ולהרבות זועה... הרי לפניך ההתרוצצות הפנימית של פרנס עם גולה. עת לחדש את המסורת של שפיפון עלי אורח ועת להתאמן במסורת של תולעת יעקב, וחכמת גולה תבחון עתים. אך יש להאזין לימי-תמורה ולדעת, מהו גורלו של שווי המשקל הנפשי של פרנס זה, שכולו שוקד לדעת, אימתי מותר להרים קול ואמיתי עדיפה שתיקה מצעקה, לבל ישנא האויב יותר. בשעה שימי מהפכות חלים בעולם, ימי תמורה מבפנים וימי-תמורה מבחוץ, כשתהליכים צבוריים בתוך ההיסטוריה העברית באים לידי קצם, או גם בשעה שהם לא הספיקו עוד להתבשל דים. בחוץ – חלופי משמרות. מלחמה או מרה, אויב בא העירה, שלטון יוצא ובא חדש תחתיו, דינסטיה חדשה קמה לשלוט, ומסביב רוחות מתחילים להשתנות. וגורל חדש מתחיל לנסר בחללו של עולם. ואתה רואה איך עבד-ישראל זה, היושב כלוא בתוך תחומי סוכתו מאזין לכל נדנוד קל של רוחות מסביב, מפרש אותם לפי דרכו ושוזר את עצמו ואת גורלו לתוך מסכת-התמורה. הוא מתחיל להרגיש רוח חדשה, חש סער מתקרב, ובקרבו קמים כוחות נרדמים והוא מסתער ומרגיש בקרבו כוח-עלומים של הימים מקדם. ומחדש, מחדש נשמעת שאגת הארי, גור אריה יהודה, בתוך הכלוב.

לא ארבה כאן דבר על הגבורה ההיא, שבאה לידי גילוי בעינויים, בקדושה-השם. היה זה הגילוי הצרוף ביותר שהיה לארי זה. ולא מפני תאוות המארטריות. טעות היא – מצונץ ועד גרץ – טעות היא, כשדברו על פאסיביזם בפרשיות הללו. אני מדבר על קדושה-השם מתוך בחירה – כשניתנה הברירה לקדש, או לא לקדש, כשהיהודי יכול לוותר על משהו ולקנות לו במחיר זה את החיים, אך הוא לא וויתר ולא קנה ובחירתו את המות היתה בכוונה, לא מתוך אהבת המות, אלא משום שנאת הקלון. מפני שהיתה לו הרגשה ברורה – לא חשוב כרגע בשל איזו השקפה, – היכן קלון, והיכן כבוד. והיתה הרגשה ברורה, כי אפשר לנחול קלון ולהנצל, או לנחול כבוד ולשלם מחירו בחיים. ולשם שמירת הכבוד ותשלומו בחיים נדרש גיוסן הנפשי, הפנימי של כל הסגולות, אשר עליהן עמדתי בראשית דברי, ואשר כולן בצרופן ובכלליותן נקראות בשם: גבורה.

וכאן בידינו חומר עצום ורב, חומר שלא נעלם גם מעיני ההיסטוריו-גרפים. חומר אשר גם צונץ הכירו, וגרץ מרבה לכתוב עליו, וכאשר תקחו את כל החומר הזה, למן מסעי הצלב ועד האינקביזיציה ומהאינקביזיציה ועד גזרות ת"ח, ועד גונטה, במרחבים ומרחקים היסטוריים שונים על פני כל אירופה: מבית-הכנסת ההוא בשפיארא, אשר העלה את עצמו באש על כל מתפלליו, מן הפרנס ההוא אשר במו ידיו שחט את כל בני העדה, לבל יתעלל בהם האויב, ועד המקובל הקדוש ר' שמשון אסטרופוליר בימי גזירת ת"ח, וכל הקשור בו, כאשר כולם עלו על המוקד מתוך הרגשה מוחלטת שיש כבוד, ויש לשמור על הכבוד ועל כן בחרו במות; כאשר תחיו קצת

באזירה זו של מאות השנים הללו, אשר בעברית קוראים לה "קדוש השם", ותחיו אותה גם על פי דוקומנטים של עדים, גם על פי תאורים מאחרים שנשארו בתעודות ובספרים, גם על פי הדים שנשתקעו בשירה, והדים שעודם חיים בפולקלור, או אז יאפפו אתכם כל צללי היכולת הנפשית הזאת, אז תמשו בידים את קשיות ערפו העצומה של ארי זה, אשר גם בהיותו בכלובו, מאן להיות תולעת.

אך, כאמור, לא על כך רציתי לדבר. מי שידבר על כך ימצא חומר עצום ורב. כאן יהיו לו דוקומנטים למאות, כדי לצרף את שרשרת הזהב של קדושה וגבורה. רוצה הייתי, כי לא רק את אלה ימצאו אנשים לחקר הגבורה בישראל. לאו דוקא משום שיש הבדל מהותי בין עקדה פאסיבית להאבקות אקטיבית. גם עליה על העקדה כשהיא באה מתוך בחירה חפשית— הוא גילוי של גבורה עילאית, ויש בה אקטיביות שאינה נופלת מעמידה בשער עם רובה ביד. אלא מפני, שאם יש צורך לחוש את דופק דורנו בדופקם של הדורות, אם יש את נפשנו לדעת את שרשי מפעלנו במעמקי הימים, — מן הראוי לקרב אותם לדור זה בדמותם הקונקרטי. ואני אומר לכם: חפשו גם זאת בלב ער, אם תחפשו תגלו הרבה!

לדוגמה אספר דברים מועטים מאד, הנחוצים לנו גם מפני קורבתם, וגם מפני המוסר־השכל הפנימי שבהם.

שלשים דור מפרידים בינינו לבין מסעי הצלב. בשום שטח משטחי התרבות והכלכלה, המדינה והמדע אין למצוא כל דמיון בין ימינו היום לבין המאה הי"א והי"ב. אחרות התנועות ואחרים המניעים ושונים דרכי השפעה. אולם די לעיין בפרטי המשבר שחל אז ביחסים שבין לא־יהודים ליהודים ונבהלת מעוצם הדמיון שבין השואה היא לבין השואה של ימינו. אותה המשטמה המשלהבת המונים. אותה ההבשלה השטתית של המשבר. אותו הפתרון בדרך של השמדה פיזית. אותה ההסתערות של מנהיגים ומונהגים. אותו אי־אונים של קהלות גדולות ומבוססות שהפכו פתאום כצאן לטבח. קראו את ה"העברעאישע בעריכטע" משנת 1096 על הטבח בשפייר ובוורמס, במגנצא ובקולוניא, בטריאר ובפראג, והיה לכם כאילו אתם קוראים על ועדת־ההשמדה של שליחי היטלר ב־1942 בתחומי הרייך ובקהלות הכבוש, כאילו ראיתם בעליל את מעשי האבות סימן לבנים ולנכדי־נכדים. ההמונים המשולהבים, מחדשי העולם בחסות הצלב, שנהרו מארצות אירופה המרכזית והמערבית והדרומית המזרחית, לגאול כאן את הקבר הקדוש מידי כובשי־הזרים ולגרש מכאן את האיסלאם, אויב הנצרות, ערכו את הריפיטיציה הראשונה על אויב הנצרות אשר בתוך מדינותיהם הם. והפרוצס הפנימי של ההגשמה האנטישמית בשל גם גמל. בטול החובות ליהודים היה נגון־לוי להימנון־ההתנדבות לצלב. ספרות־האיבה ליהודים סללה את הדרך לספרות־הקנאות לנוצרי ולקברו. ונשול היהודים היה הפרס לעירוניים. וכשהגיעה

ההשתלהבות החסודית-הנוצרית לשיאה נשפך דם ישראל כמים מקהלה אל קהלה על פני כל גלויות אירופה.

אז חגגה גבורת-המעונים את נצחונותיה על פני כל גלויות אירופה. אז פתחה האשה העבריה בשפייאר את מחזור ההתאבדות על קדוש השם. אז שחטו בחג השבועות בוורמישא, איש את אחיו ואיש את קרובו ואשתו ובניו וגם חתנים ארוסותיהם ונשים רחמניות את יחידיהם⁴¹ לבל יתעלל בהם האויב, אז, חגרו נשים במגנצא בעוז מתניהם וישחטו נשיהם ובניהם וטפם — עד אשר נהרגו ונשחטו ביום אחד ג' אלף ומאה נפשות קדושות, אז, פשטו זקנים וזקנות צוארם להתיז ראשם על קדוש השם בתוך אגמי מים אשר סביבות הכרך. ונשים טהורות, בנות מלכים, היו זורקות את המעות והכסף בעד החלונות אל האויבים כדי שיהיו טרודים ללקט הממון ולעכבם מעט עד שיגמרו שחיטתן: בניהם ובנותיהם. אז הרג את עצמו ושחט את בנו, ר' קלונימוס הפרנס, שתדלן היהודים לפני הקיסר היינריך הרביעי. אבירי הצלב הדורס נבהלו בפני נחשול זה של שחיטה-עצמית אשר אחזה את קרבנותיהם שנתחמקו מידיהם לעיניהם. כך ענו מעוני ישראל למעניהם בגלויות-אירופה המשושה.

עד שהגיעו נוסעי הצלב לשערי ארץ-ישראל.

כבוש ירושלים על ידי הצלבנים הפך ליום-דמים לקהלת-ישראל. עד ארכובות סוסייהם רכבו נוסעי הצלב במסדרון שלמה ובהיכלו בדם הבלתי-מאמינים. על כל מתפלליו הוצת בית-הכנסת בידי הכובש. היה כבוש הצלבנים טבח וגירוש ואבדן תקוה. אולם תמונת-התגובה היתה כאן לגמרי אחרת. משתתפי מסעי הצלב מספרים עצמם כי. אחרת היתה כאן התמונה אשר השתרעה לנגד עיניהם. בתוך ירושלים עצמה, לפני ההרג הרב, נתבצרו יהודי העיר בתוך בית-הכנסת ומשם התגוננו במשך שלשה ימים. המשורר ההגמון גילו מפאריס, שתאר את פרשת הכבוש הנוצרי בירושלים, מספר: „ועל החומה הראשונה עלו ובשאון רב לשונא יקראו. וימהר להופיע הכופר: היהודי, התורכי והערבי, ובאבני-קלע ובליסטראות עמדו על נפשם“...

ועיקר הגבורה המלחמתית והגנתית של היהודים התגלתה בחיפה. היא חיפה, זכתה אז בפני הלוחמים-הצלבנים לשם „עיר השטן“, כי היא נראית להיות עיר שאין לכבשה. את מיטב כוחותיהם גייסו להסתער על העיר הזאת שבה התבצרו המגינים. ונוסעי הצלב, כותבי הזכרונות יודעים גם לספר מי הם המגינים. „והוסכם-כותב אלברטוס מאאכן — שהצלבנים מויניציה יצורו על מצודת חיפה מעבר הים, וטנקרד ישים מצור (על העיר) מעבר היבשה — ואחרי אשר הקריבו לחומה את המכונה העצומה ומכל צד החלו אנשי צרפת לחבול אותה ולהסתער עליה עלו התושבים מגזע היהודים אשר ישבו בעיר — על החומות ובמשך זמן רב עמדו בהגנה עד אשר הנוצרים אשר

* הציטטות מתוך: Hebräische Bericht über die Judenverfolgungen während der Kreuzzüge, Berlin, 1892 ובעברית: ש. דובנוב, חלק ה'; ב"צ דינבורג, ישראל בגולה, כרך ב', ועוד.

במשך חמשה עשר יום נתכו עליהם מכות רבות ולבם נפל עליהם
משכו את ידיהם מכל התקפה — —
והוא מוסיף ומספר:

התושבים היהודים ביחד עם פלוגות הישמעאלים מיהרו נגדם בערב
ומעל המגדל יצקו עליהם למטה שמן וזפת רותחת ואש ושיחים עליהם,
תבערה גדולה אשר תכלה את אנשי הצבא אשר בתוך המכונה בעשן ובחום
זהעיר על תושביה ומגדליה הבלתי מנוצח ישארו. — —
ומענין להשוות את הידיעות הללו עם הידיעות המרובות בענין נוסעי-
הצלב ופרעותיהם בורמיישא ובשפיארא, ודרך כל צרפת, ודרך איטליה. מהיכן
התמורה? מה קרה בימים ההם בחיפה זאת, שפתאום מתחילים אנו להרגיש
רוח חדשה, קדוש השם אחר והתגוננות במקום שחיטה עצמית, יכולת עמידה
בבליסטראות ויציקת שמן וזפת, וכשרון נפשי לעמוד חמשה-עשר יום על המגדל
זמשם להלחם עם נוסעי-הצלב, להלחם ולהכריח אויב. מהיכן ליהדות חיפה
כוח זה? ומי היו אותם יהודי חיפה ומהו הדבר, אשר הבדיל הבדלה עצומה
כזאת את יהודי חיפה אלה מיהודי וורמיישא שמאותו הדור וגם מיהודי חיפה
זו עצמה כעבור 300 שנה? איך קם כוח פלאי זה, ומי הולידו? מהיכן פתאום
„שפיפון“ במקום „תולעת“? לא אבוא לפתור את השאלות. רק לאחר שייחקרו
ויילמדו הדברים על בורים תגיע עת פתרון הדברים. החוקר בודאי יצדק
אם יעמד על כך כי בגרמניה היו היהודים בודדים נגד הנוצרים ובא"י היו
הם בני-ברית לישמעאלים. אולם גם כדי להיות בן-ברית נחוץ להיות בר-
סגולה למלחמה ולהתגוננות. ולעזרת האיש אשר יחקור, אולי ראוי להזכיר
גם דבר זה: יהודי חיפה אלה, אשר לחמו אז במסעי-הצלב והתגלו
בגילוי כזה, לא היו יהודים ילידי חיפה מקדמת דנא. היה זה אחרי תקופה
מסוימת של עליה עברית מיוחדת במינה לא"י. היתה זאת עליה, שקשרה
כבר בימים ההם חלומות גדולים מאוד בעליה וכבר בימים ההם התחילה
לרקום מסכת מיוחדת במינה בחזון שיבת ציון. בירח העיון של ההסתדרות
הרציית במפורט על עלית „אבלי-ציון“ זאת. אחת העליות המכוונות
הקדומות ביותר מן הגלויות לשם מטרות יהודיות גדולות בארץ-ישראל. אין
אנו יודעים את תולדות חייהם של בני-אדם אלה. אבל למן עלות „אבלי-
ציון“ לארץ-ישראל ועד ההגנה הזאת, עברה תקופת שנים כתקופה שעברה
מימי ביל"ו ועד ימי הגנתנו היום. ומראשוני „אבלי-ציון“, אשר עלו על
הר-הזיתים, התעטפו שחורים, וכתבו מה שכתבו והנחילו לנו מה שהנחילו,
מאלה השרידים המועטים, המתגלים כחוזי חזון עתיק וקדום, היוקדים בלהט
נעורים להתחדשות אומה וליכולת התפתחות חדשה, חדשה לגמרי בתוך א"י
זאת, מעצם החידוש הזה, חידוש החזון, ומעצם היכולת הזאת, יכולת העליה
עלה משהו שהנחיל לדור השני והשלישי, נכס יקר בצורת סגולה חדשה
ואחרת, אשר שכחה אבותיהם, אך היא לא נעקרה כליל מן השתין של
נפש האומה, היא היתה רק חבויה במעמקים, ועתה, מתוך חזון הגאולה

והעליה והתקוה (אסירי התקוה קראו לעצמם). ננער משהו מאותו רוח קדום שהיה כלוא ומרותק בשלשלאות ברזל לחביוני המרתף של הנפש. כאילו נשברו השלשלאות ומחדש, מסובכו ארי נתן קולו.

ספרתי לכם עובדה אחת ואמרתי: נכדי העולים היו המתגוננים. כי רציתי, שתדעו מהו היחס הפנימי בין התקשרות עם אדמת ארץ-ישראל ועם תקות ישראל לבין התנערותה של סגולת ההגנה בישראל.

ואספר לכם עוד עובדה אחת הפוכה מזו, מבחינת היחס בין שני הערכים הללו: עליה והתגוננות, וגם בה, כבעובדה הקודמת, אין לי כל הפרטים, כדי לחשוף לפניכם את השרשרות הפנימיות. אני רק עובדות אזכיר וזמנים, וביד מחפשת ובלב עורג אגשש באפלה הלוהטת של העבר.

יש לנו ידיעות על פרעות ביהודי לבוב ב-1664. מי מכם שיש לו אסוציאציות בהיסטוריה עברית, מתאר בנפשו מהו פרוש השנה הזאת: 1664 – הרי זה 18 שנה אחרי ת"ח, אחרי חורבן אוקראינה, אחרי פרעות טולצ'ין, נמירוב, אחרי ראשית ההגירה הגדולה מפולין ומאוקראינה לגרמניה, בבת-אחת קרה הדבר, בשנת גמר מלחמת שלושים השנה, באירופה רווית הדמים, אחרי מלחמה ממושכת כל כך, שחרשה, אם כולה ואם קצתה, כהרבה מלחמות גדולות אחרות, על גביהן של קהלות ישראל, בפרג ובפרנקפורט ובוינא ובערים אחרות, כאשר פרפרו קהלות והתפתחו קהלות בימי מלחמת שלושים השנה, והנפש צמאה לגמר המלחמה וליום השלום וקיוותה, כי הנה יבוא דור של שלום, ולקהילות מרובות תהיה הרווחה, – והנה בעצם השנה הזאת, שבה נחתם השלום באירופה והחרב שבה לנדנה, בעצם השנה הזאת, היא שנת ת"ח (1648). הונף הגרון, גרון של גזרת ת"ח על כל יהודי אוקראינה. רק נשקפה תקוה לאילן-גולה, אחוז הסער, לראות מחדש מאור שמש, – וכבר נעקר משרשו.

ובשעת מהפכה זאת: גמר קרב וראשית פרעות, והתחלה של הגירה, שפירושה בריחה בהמון, וגולה מזועזעת ומדולדלת, ואבודת-עצות, ואבודת-תקוה, ומושלכת החוצה כדי ללכת מחדש בעקבות הקהילות הללו, אשר רק תמול-שלושם ראו חרב-דמים, ועכשיו משהו מעמעם בהן לקראת עתיד של שלום, – באותו הזמן מתחוללות בלבוב (קודם בקרקוי, ואחר כך בלבוב) – פרעות. ומסופר, איך בבית-הכנסת בלבוב מטכסים עצה, ומחליטים לשלוח את השתדלן אל האויב כדי לשלם לו טבין ותקילין ולפעול אצלו שיעבור את העיר ולתוך הגיטו לא יכנס. וקם קצב אחד, לייזער שמו, ונאם נאום חדש, נאום אשר שפתו לא נשמעה עד כה, ואמר: כלום פרים אנחנו שניתן את עצמנו להשחט? ומה אם ניתן עכשיו את המתנות הללו לאויב, ומחר יבוא אויב חדש? איפה נקח כסף לתת עוד? והוא, הקצב, הציע לבאי ההתייעצות בבית-הכנסת, שיזדיינו בחנינות ובגרזנים ובכלי-שרפה ובקנה-שרפה, ויחלקו את העיר ביניהם, והוא – לייזער – מציע שהוא יקח לו רובע אחד ועוד שני אנשים יקחו כל אחד רובע אחר (המקורות נשארו לא בעברית

והשמות הם קצת משונים: טורצ'ין וקוצ'קא), שאף הם, כנראה, קצבים, או בעלי מלאכה, או, בכלל, אנשים הרגילים לשלוף סכין ולאחוז כלי ביד, ובודאי לא פעם ראו סכנה בעיניהם וידעו להתגונן. —

ואני משווה לנגד עיני את בית-הכנסת בלבוב, בשעה שהקצב הזה מופיע. רב העיר של לבוב היה בימים ההם הזקן רבי דוד הלוי סגל, בעל ה„טורי-זהב“, חתנו של הב"ח. והוא עומד בראש קהילה גדולה ועצומה, ושמו נישא לתפארת על פני כל הגולה, רבנים ופוסקים שותים בצמא את דברי תורתו. והנה נגד עיניו, נגד בעל הט"ז הישיש עצמו, מופיע איש קצב, שאת שיחת-החולין שלו איננו מבין. והוא מורה עכשיו דרך לקהילת לבוב: לקחת את הגורל ביד ובצורה אחרת לענות לאויב. לא לשלם, ולא להתרפס, אלא להזדיין ולקבל אחריות בעד הבטחון של קהילת לבוב.

אין אנו יודעים את פרטי הסוף של המעשה, בכל אופן ב„אנשי שם“ לר' שלמה באבער, שבהם מסופר על מצבות לבוב, מובאים קדושים מרובים שנהרגו באותה שנת תכ"ד. ובין ההרוגים היו גם שני בניו של בעל הט"ז עצמו. לייזר, איפוא, לא הציל את יהודי לבוב מפרעות. אך דברי אש אלה, המעוררים להתגוננות של כבוד ושל גבורה אינם עולים בתוהו. משהושמעו — נפל דבר. ושונו פני הדור המאזין. ואכן, ב־1664 נאם לייזער בבית-הכנסת בלבוב את נאומו. לא עברו שנתיים והגיעה שנת 1666. הלא תדעו מהי השנה הזאת — שנת תכ"ו — בתולדות ישראל? והנה כאשר הגיעה בשנה ההיא לפולין הידיעה, כי באיזמיר נשמעה בשורת גאולה וכי ישראל מתכוננים ועולים, ועומדים על סף יכולת של ריכוז ישראל בארץ-ישראל, הרי לא מקרה הוא כי דוקא בלבוב נודעו הלכבות ומתוך אותו בית-הכנסת, בית-הכנסת של לייזער הקצב, נשלחו שליחים של יהודי פולין ללכת לקונסטנטינופול ומשם לגליפולי להביא את בשורת שבתאי צבי. והשליחים האלה שהגיעו לגליפולי, — היו בנו ובן אחיו של אותו רבי דוד סגל בעל הט"ז הנ"ל, אשר בבית-הכנסת שלו כנגדו התחצף איש קצב זה והורה את דרך ההתגוננות ליהודי לבוב. כאשר תלמדו את התעודות ואת קורות העתים — תבינו עוד יותר את הקשרים. תדעו להבין כי מסורת „אבלי-ציון“ בשעתם הנחילה לנכדים את הסגולה הגדולה לפגוש ככה אויב, בחרב, מעל מצודה, בזפת בווערת, לעמוד בפרץ בפני מסתערים ולהבריח נוצרים מזוינים, אשר כבשו אירופה כולה, וכל מטרתם היתה לבוא לארץ-ישראל. ותדעו גם כי אוזן עברית ששמעה פעם את קול הקריאה לכבוד ולהתגוננות היא אחרת תקשיב אח"כ לשופר של כסופי גאולה ואחרת תענה לקריאה.

ראינו את התעוררותה של תקות ישראל כשהיא מנחילה התעוררות חדשה לסגולת ההגנה. וראינו את קול הקריאה להגנת ישראל כשהוא פותח לבבות לקראת התעוררות תקות הגאולה.

את אשר ספרתי לכם מימים רחוקים, ממה שאירע לפני 850 שנה, או לפני 300 שנה, יכולתי לספר לכם ביתר צמצום וביתר קירוב אל השכל מענין המאורע שקרה לדורנו אנתנו ב-40 השנים האחרונות. כי ב-40 השנים האחרונות קרו שני הדברים גם יחד: תקות א"י הדליקה את אש-ההגנה בעמידתנו נגד אויב בתוך פרעות רוסיה; ועמידת ההגנה בפרעות רוסיה, הציתה בלב את היכולת הזאת לעלות ארצה ולעשות פה את אשר עשינו. לא לחינם, מי שכתב את "עיר ההריגה" הוא שכתב גם את "תחזקנה". כי מי שכתב את "תחזקנה" מוכרח היה לראות ככה את כל המסתתרים והמתחבאים ביום-הסכנה, ולעורר את הדור לפגוש אויב אחרת! ומי שזועזע עד עומק נפשו מקלון ההתחבאות, תחת מדוכת מצה זו ומאחורי אותה חבית", עשרים נפש בחור אחד ושלשים שלשים", מנוסת עכברים נסו ומחבוא פשפשים החבאו" – הוא כבר את קלון חיי הנכר אף בימי שלום לא ישא, ומחדש וברצינות ירים את דגל התקומה.

יחזקאל חנקין, אשר ארגן בהומל, כלייזער הקצב בלבוב, את ראשית ה"סאמוא־ברוֹנה" בשעת פרעות בעירו למחרת, משא נמירוב", זה שלקח את האש הזאת העצורה בחרוז המשורר והפך אותה לאקדח ולרובה לעמוד בו נגד פורעים, ויחזקאל חנקין זה, הוא, ולא נכדיו, עלה כעבור שנתים לרחובות, וממנו – ראשית לעליה השניה לא"י.

ומי יודע, אם עצם הנסיון הזה, שדורנו מתנסה בו עכשיו, דור זה שיצא לקראת מפעל בארץ שכולו שלום, שמטרתו שלום ונתיבותיו שלום, – והוכרח עליה להתנסות מחדש בדרכי יחזקאל מהומל ולייזער מלבוב ובדרכי חברינו ואחינו וזקנינו ממגיני חיפה הקדמונים, לעמוד בפני אויב המסתער מקצות אירופה, ההולך וכובש ארץ אחרי ארץ וידו נטויה על א"י, – מי יודע אם הנסיון הזה אינו עתיד לחדש בנו פנימה את נעורי הסגולה העתיקה של עם זה, אשר לא חדל לעולם, אשר ישנה במאורתה, אך כל פעם, עם כל תמורה, זנקה והוכיחה כי היא קיימת, – וכי היא צמאה לכבוד-אדם ולחופש-עם וכי היא מסוגלה להאבק על כבוד-אדם וחופש-עם.

השלוה שזכנת גם בבת-הקלא, אף האם די בקך לעשותם למקטות
שאדם משתוקק לגור בהם?

105

החפש הוא הנכס המבטח להללו שיש להם האמץ להגן עליו.

תזקיריך